

การประชุมวิชาการระดับชาติ ราชภัฏเลยวิชาการ ครั้งที่ 9 ประจำปี พ.ศ.2566
“งานวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อยกระดับเศรษฐกิจมูลค่าสูงของชุมชน”

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่ในบ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ

อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

Ethnobotany of Bamboo in Ban Tamanaw,

Na O Sub-district, Mueang Loei District, Loei Province.

รัชนิกร พลทองสถิต¹, วาสนา เมยมงคล¹, อาภัสรา ศรีมงคล¹, นันทพร กงภูเวช² และปิยะนุช เหลืองงาม²
Ratchaneekorn Phonthongsathit¹ Watsana Moeimongkhon¹ Apasara srimongkol¹ Piyanuch Lue-ngarm²
Nantaporn kongpoowet²

E-mail : sb6340148218@lru.ac.th , sb6340148221@lru.ac.th , sb6340148228@lru.ac.th

โทร 0932312381, 0993456863, 0886071280

บทคัดย่อ

ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่ ในหมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของไผ่และศึกษาการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่แต่ละชนิดในบ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 4 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ดำเนินการศึกษาโดยการออกภาคสนามสำรวจเส้นทางภายในหมู่บ้าน บันทึกข้อมูล บันทึกภาพไผ่แต่ละชนิด เก็บตัวอย่างไผ่ด้วยวิธีการอัดแห้ง แล้วนำมาจัดจำแนก ระบุนิคมเพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์จากไผ่ โดยผลการศึกษาสามารถจัดจำแนกพบไผ่ทั้งหมด 4 สกุล 12 ชนิด คือ สกุล Bambusa 6 ชนิด ได้แก่ ไผ่สุก ไผ่เลี้ยง ไผ่บงหวาน ไผ่ข้าวหลาม ไผ่กิมซุง ไผ่ป่า สกุล Dendrocalamus 4 ชนิด ได้แก่ ไผ่ตง ไผ่เหี้ยะ ไผ่ขาง ไผ่หก สกุล Gigantochloa 1 ชนิด ได้แก่ ไผ่ไร่ สกุล Thyrsostachys 1 ชนิด ได้แก่ ไผ่รวก โดยมีการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 7 ลักษณะ ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย ด้านยารักษาโรค ด้านเครื่องนุ่งห่ม ด้านความเชื่อ ด้านหัตถกรรม ด้านเศรษฐกิจการใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านจากไผ่ขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น จำนวนของไผ่ที่นิยมนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ สภาพการดำรงชีวิตชนบทรอบนิคมประเพณี ความเชื่อและการนับถือศาสนาของกลุ่มชน ไผ่ต่างชนิดกันมีลักษณะกายวิภาคต่างกัน กลุ่มท่อลำต้นเลี้ยงบริเวณผิวลำต้นมีขนาดเล็กและเรียงตัวกันหนาแน่นในขณะที่กลุ่มท่อลำต้นเลี้ยงด้านในมีขนาดใหญ่กว่าและเรียงตัวกันหลวม ๆ ไผ่ที่มีสัดส่วนไฟเบอร์สูงมีแนวโน้มของสมบัติเชิงกลที่สูงตามกัน ปัจจุบันองค์ความรู้บางอย่างกำลังเลือนหายไปจึงควรส่งเสริมอนุรักษ์องค์ความรู้ เพื่อให้อยู่อย่างยั่งยืน นอกจากนี้สามารถคัดเลือกสายพันธุ์ไผ่ที่มีความเหมาะสมสำหรับนำไปเพิ่มมูลค่าในการแปรรูปใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมในการปลูกให้กับเกษตรกรต่อไป

คำสำคัญ: ไผ่, การสำรวจไผ่, การใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน, พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน

Abstract

Ethnobotany of Bamboo in Ban Tamanaw, Na O Sub-district, Mueang Loei District, Loei Province.
To study the type of bamboo. Study on the use of folk botany of each species in Ban Tamanaw.,

¹ นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Na O Sub-district, Mueang Loei District, Loei Province. Conducted by field survey, trails within the village. Then identify the species to study the use of bamboo. The results of this study can be classified into 4 genera 12 species. The benefits are divided into 7 characteristics, including food, housing, medicine, the garment, faith, Handicrafts, economics, utilization of local wisdom from bamboo depends on local identity. The number of bamboos that are popularly used in various aspects of living conditions, traditions, beliefs and religious beliefs of the people. Different bamboo species have different anatomy. The vascular bundles on the surface of the vessel are small and densely arranged, while the inner conveying pipe group. They are larger and more loosely arranged. Bamboo with high fiber content tends to have high mechanical properties. At present, some body of knowledge is fading away, so it should be promoted to conserve knowledge, to stay sustainable. In addition, bamboo species can be selected that are suitable for adding value in processing, utilizing various fields as well as promoting in further planting for agriculture.

Keywords: Bamboo, Bamboo survey, Utilization of local wisdom, Indigenous botany

1. ความเป็นมาของปัญหา

ไผ่ เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากว่าเป็นทรัพยากรที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้ประโยชน์มากกลุ่มหนึ่ง ไผ่เป็นพืชอเนกประสงค์ที่สามารถขึ้นได้ในส่วนต่าง ๆ ของโลกบริเวณเขตร้อนและเขตกึ่งร้อนมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่พบในเขตหนาว ประเทศไทยซึ่งอยู่ในเขต Tropical จัดได้ว่าเป็นศูนย์กลางของความหลากหลายของไผ่ (center of diversity of bamboos) แห่งหนึ่งของโลก (จรัส เห็นพิทักษ์, 2553) ไผ่เป็นทรัพยากรป่าไม้ที่จัดอยู่ในประเภท "ของป่า" ซึ่งเรารู้จักกันดี เพราะในชีวิตประจำวันของเราใช้ประโยชน์จากไผ่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้เพราะทุกส่วนของไผ่ล้วนมีประโยชน์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นราก ลำต้น ใบ หรือหน่ออ่อนก็ตาม สามารถนำไผ่มาสร้างที่อยู่อาศัย ทำเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น สุ่ม ไซ ทำของใช้ต่าง ๆ ในครัวเรือน เช่น กระจอน กระจาด ตะกร้า ทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ เช่น ชั้นวางของ แคร่ โต๊ะ เก้าอี้เตี้ย และหน่อก็ยังสามารถนำมาทำอาหารได้มากมายหลายชนิด นอกจากนี้ไผ่ยังเป็นสมุนไพรซึ่งมีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคได้อีกด้วยและนอกจากนี้การใช้ประโยชน์ทางอ้อมของไผ่ก็คือ ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน

บริเวณชายฝั่งแม่น้ำลำต้นคลอง สามารถชะลอความเร็วของกระแสน้ำและกระแสนลมได้เป็นอย่างดีซึ่งจะช่วยบรรเทาอุทกภัยและวาตภัยได้ด้วยจึงทำให้ชาวนบพนิยมปลูกไผ่ไว้ในบริเวณหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้เกิดจากภูมิปัญญาชาวนบพที่รู้จักนำสิ่งใกล้ตัวมาใช้ประโยชน์ (เกสร สุนทรเสรี, 2541) ประเทศไทยมีกลุ่มชนพื้นบ้านที่มีความผูกพันกับพืชมาตั้งแต่โบราณกาล สังคมของไทยเราก้าวเข้าสู่ยุคไทยแลนด์ 4.0 หรือยุคนวัตกรรม ส่งผลให้มนุษย์ทุกคนหันมาพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น อีกทั้งยังสืบขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ไผ่เป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญมาก มีการนำไผ่มาใช้ประโยชน์หลายประการทั้งด้านอุปโภคและบริโภค ในปัจจุบันสังคมพื้นบ้านหรือสังคมชนบทได้มีการพัฒนาไผ่ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและที่สำคัญสังคมของไทยก้าวเข้าสู่ยุคนวัตกรรมส่งผลให้มนุษย์หันมาพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น จึงเรียกว่าไผ่เป็นพืชอเนกประสงค์ ซึ่งจัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างยิ่ง (สุทัศน์ เดชวิสิทธิ์, 2544 : 11-19) จังหวัดเลยเป็นจังหวัดหนึ่งที่ชุมชนในท้องถิ่นได้นำไผ่มาใช้ประโยชน์มากมายหลายชนิดเนื่องจากว่าจังหวัดเลยเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีไผ่อุดมสมบูรณ์ จึงมีการนำไผ่มาใช้ประโยชน์ในด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านมาก ยกตัวอย่างประโยชน์ของ

ไม่เริ่มจากงานโครงสร้าง เช่น สร้างบ้าน ของใช้ในบ้าน เช่น ตะกร้า กระเช้า จนถึงงานละเอียด ๆ เช่น จักสาน หนองไผ่ก็สามารถนำมาประกอบอาหารได้หลายชนิด อาทิ อุหน่อไม้ หมก ซุปหน่อไม้ ซึ่งเป็นอาหารยอดนิยม เมื่อไผ่มีอายุมากขึ้นก็สามารถนำมาทำประโยชน์อย่างอื่น ๆ ได้ ตั้งแต่ทำรั้วบ้าน ฝาบ้าน ทำเล้าไก่ เล้าหมู ทำร้านให้ต้นบวบ แดง เป็นต้น (ชุดิญา จงมีเสร็จ, 2546)

พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน เป็นการศึกษาความสำคัญระหว่างพืชกับมนุษย์ โดยเฉพาะท้องถิ่นหรือกลุ่มคนดั้งเดิม ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันจากพืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติรอบตัว ความรู้ที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมและเฉพาะเจาะจงแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน มีการส่งสมและถ่ายทอดสืบต่อภายในยาวนาน (ปรัชญา ศรีสง่า, 2554) การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่ เป็นการศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์ของไผ่ ซึ่งไผ่เป็นทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญและมีประโยชน์ต่อคนไทยแทบทุกครัวเรือนในชนบท ทุกส่วนของลำต้นไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้หรือลำต้นไม้ไผ่ล้วนนำออกมาใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง ไผ่ใช้ประโยชน์ได้อเนกประสงค์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เริ่มตั้งแต่รากซึ่งเป็นระบบรากฝอยประสานกันอย่างเหนียวแน่นช่วยยึดติดตามไหล่เขาและริมห้วยไว้ไม่ให้พังทลาย ดินขุยไผ่มีลักษณะร่วนโปร่งเบาเหมาะกับการปลูกพืชพิเศษบางชนิด (สำนักงานป่าไม้เขตเชียงใหม่, 2550 อ้างถึงในกรมป่าไม้, 2541) ในปัจจุบันสินค้าทางการเกษตรที่ผลิตมาจากไผ่มีราคาถูก ไม่ได้รับความนิยม เป็นผลมาจากค่าครองชีพที่สูง อีกทั้งงานหัตถกรรมด้านการจักสานเป็นงานฝีมือแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับงานทางด้านหัตถกรรมเหมือนสมัยก่อนเนื่องจากเป็นงานที่ละเอียดอ่อน ประณีต ใช้ความอดทนที่สูง ใช้ระยะเวลานาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นหลัง ซึ่งบ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีจำนวนประชากร 1,390 คน จำนวนครัวเรือน 229 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ และอาชีพรอง คือ อาชีพหัตถกรรม เช่น การจักสาน ซึ่งงานหัตถกรรมเป็น

ที่โดดเด่นมาก เพราะมีการใช้ประโยชน์จากไผ่หลายชนิดให้เกิดประโยชน์และสามารถเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาได้ต่อไป (จำลอง อุทธาค่า, 2565 สัมภาษณ์)

จากสภาพปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่ใน หมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เพื่อให้ได้ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของไผ่และการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่แต่ละชนิด อีกทั้งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการอนุรักษ์ให้เยาวชนรุ่นหลังได้สืบสานประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นให้คงอยู่ ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งให้เป็นประโยชน์สูงสุดเพื่อให้ข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาและแหล่งความรู้ของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาชนิดของไผ่พื้นบ้านในท้องถิ่นของหมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่ในท้องถิ่นของหมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

2.เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหลากหลายทางชีวภาพ คือ ความผันแปรต่างของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกและการมีปฏิสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นนักวิทยาศาสตร์มักพูดถึงความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถแบ่งออกเป็นสามระดับคือความหลากหลายในชนิดพันธุ์พันธุกรรมและระบบนิเวศซึ่งทั้งสามระดับนี้ไม่สามารถแยกจากกันได้เพราะล้วนแล้วแต่มีความสำคัญและต่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอีกทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับหนึ่งของความหลากหลายทางชีวภาพจึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับอื่น ๆ ด้วย (สิริกุล บรรพพงศ์, 2546 : 5-6)

พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน หมายถึง การศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์ของพืชที่ได้มีการสืบทอดกันมาแต่โบราณ ทั้งที่

เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัยตลอดจนใช้เป็นสัญลักษณ์ และความเชื่อถือต่าง ๆ รวมถึงวิธีการจำแนกแบบพื้นบ้าน ตลอดจนขั้นตอนการเตรียมและสู่ทางการใช้พืชนั้น ๆ

ข้อมูลส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับพฤกษศาสตร์พื้นบ้านได้มาจากจดหมายเหตุต่าง ๆ และ จากการศึกษาของนักพฤกษศาสตร์และนักมนุษยวิทยา พืชมีวิวัฒนาการควบคู่มากับมนุษย์มาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ใกล้ชิดกันมาโดยตลอด อำนวยประโยชน์แก่มนุษย์มากที่สุดมีพืชจำนวนหนึ่งใช้เป็นอาหารของมนุษย์ได้โดยตรงและอีกมากชนิดที่มนุษย์ได้นำมาใช้ในรูปต่าง ๆ สำหรับในประเทศไทยข้อมูลด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านที่ได้รวบรวมข้อมูล ศึกษา ค้นคว้า หรือวิจัยในด้านนี้ต่อไป โดยได้ประยุกต์ขอบเขตของพฤกษศาสตร์พื้นบ้านให้เหมาะสมกับการศึกษาในประเทศไทยและให้มีความกระชับขึ้นถือเอาความหมายจากคำจำกัดความเป็นหลัก และแจ้งให้มีรายละเอียดมากขึ้นการจำแนกพืชที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์นั้นมีหลายวิธีและพืชชนิดหนึ่ง ๆ ก็อาจยังประโยชน์แก่มนุษย์ ได้หลายอย่าง ในที่นี้จะแบ่งย่อยตามลักษณะการใช้ประโยชน์พืชในชีวิตประจำวันของชุมชนในท้องถิ่น ที่เป็นหลัก ได้แก่ เป็นอาหาร เป็นที่อยู่อาศัย เป็นเครื่องนุ่งห่ม เป็นยารักษาโรค เป็นสัญลักษณ์และความเชื่อถือต่าง ๆ

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทยอยู่ในระยะเริ่มต้น ข้อมูลที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชโดยผ่านการค้นคว้าวิจัยตามแบบแผนมีน้อยมากเท่าที่มีการจดบันทึกเป็นหลักฐานอยู่บ้าง ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในตำรายาไทยโบราณ ข้อจำกัดของการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทยก็คือ ประเทศไทยยังขาดข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรพืช ทั้งยังขาดแคลนนักพฤกษศาสตร์ที่เชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ทางด้านการจำแนกพันธุ์พืชและขาดแคลนนักพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethnobotanist) ผู้มีประสบการณ์สามารถจำแนกพืชในละแวกชุมชนของตนเองได้ข้อมูลพื้นฐานทรัพยากรพรรณพืชของประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยจะปรากฏอยู่ในหนังสือพรรณพฤกษชาติ

(Flora) ประเทศไทยยังไม่มีหนังสือพรรณพฤกษชาติของประเทศ ฉบับสมบูรณ์มาก่อน ในขณะที่ประเทศอื่นในภูมิภาคเอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ตีพิมพ์หนังสือพรรณพฤกษชาติ ของประเทศมานานแล้ว โดยนักพฤกษศาสตร์ชาวตะวันตก ได้แก่ หนังสือพรรณพฤกษชาติ ของประเทศอินเดีย พม่า แหลมมลายู ภูมิภาคอินโดจีน และชวา หนังสือพรรณพฤกษชาติ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เกียรติศักดิ์ เสนาวงศ์, พิชญา สุเพ็ญศิลป์ (2561) การศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจำแนกหมวดหมู่ของไม้การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ ในบ้านนาอ้อ หมู่ที่ 5 ตำบลนาอ้อ อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของไม้ และศึกษาการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้แต่ละชนิดในบ้านนาอ้อหมู่ 5 ตำบลนาอ้อ อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย ดำเนินการศึกษาโดยการออกภาคสนามสำรวจเส้นทางภายในหมู่บ้าน จับตำแหน่ง GPS ของไม้บันทึกข้อมูล บันทึกภาพไม้แต่ละชนิด แล้วนำมาจัดจำแนกระบุชนิด เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์จากไม้ โดยผลการศึกษาสามารถจัดจำแนกพบไม้ทั้งหมด 3 สกุล 5 ชนิดคือ สกุล Barbusa ได้แก่ ไม้บงหวาน (Bambusa burmanico Gamble.) พบร้อยละ 11 และ ไม้เลื้อย (Bambusa nana Roxb.) พบร้อยละ 77 สกุล Dendrocalamus ได้แก่ ไม้ตง (Dendrocalamus asper.) พบร้อยละ 9 สกุล Gigantochloa ได้แก่ ไม้ไผ่ล่อ (Gigantochloa nigrociliata Kurz.) พบร้อยละ 1 และ ไม้ไร่ (Gigantochloa atbocitiata.) พบร้อยละ 2 โดยมีการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย ด้านการทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ด้านพิธีกรรมหรืองานประเพณี การใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านจากไม้ขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นสภาพ การดำรงชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อและการนับถือศาสนาของกลุ่มชนปัจจุบันองค์ความรู้บางอย่างกำลังเลือนหายไปจึงควรส่งเสริมอนุรักษ์องค์ความรู้เพื่อให้อยู่อย่างยั่งยืน

คมเชต เพ็ชรรัตน์, วันดี พินิจวรสิน และอรศิริ ปาณินท์ (2561) การดำรงอยู่ของชุมชนผลิตหัตถกรรมจักสานในประเทศไทยมีจำนวนลดน้อยลงเนื่องจากหลายปัจจัยโดยเฉพาะ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจและกิจการงานอุตสาหกรรมของประเทศ ทำให้ชุมชนผลิตหัตถกรรมจักสาน ในหลายท้องที่ของประเทศไทยไม่สามารถปรับตัวเองได้จนต้องสลายกลุ่มของตนไป บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการปรับตัวด้วยวิธีการอนุรักษ์และการสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี โดยมีการเก็บข้อมูลด้วย การสัมภาษณ์ และการสังเกตการดำเนินงานของศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ ร่วมกับการ รวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร และภาพถ่าย โดยข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และการจัดกลุ่มข้อมูล ศูนย์ส่งเสริมฝีมือจักสานด้วยไม้ไผ่ จัดตั้งเป็นกลุ่มผลิตหัตถกรรมจักสานแห่งแรกของอำเภอนันทนิคมเมื่อปี พ.ศ. 2521 โดยการสนับสนุนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ศูนย์ฯ นี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมชาวบ้านในอำเภอนันทนิคมให้สามารถผลิตหัตถกรรมจักสานจากไม้ไผ่ที่มีความประณีตและทันสมัยเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์รวมถึงการสร้างเครือข่ายการผลิตของ ศูนย์ฯ อยู่ทั่วอำเภอนันทนิคม ที่พร้อมผลิตงานหัตถกรรมจักสานเพื่อส่งจำหน่ายให้กับมูลนิธิศิลปาชีพ เป็นรายได้ของครอบครัว นอกเหนือจากการทำไร่ทำนา สืบมา

3. วิธีการดำเนินงานวิจัย

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ ประโยชน์ตาม พฤษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่ พร้อมทั้งสืบค้นข้อมูลพื้นที่ในการสำรวจ

2. ติดต่อนายจำลอง อุทธคำ (ผู้นำชุมชน) เพื่อประสานงานขออนุญาตใช้สถานที่ขอข้อมูลประวัติหมู่บ้าน แผนที่หมู่บ้าน และติดต่อนางมาลัย ศรีคำมี (ปราชญ์ชาวบ้าน) เพื่อลงพื้นที่สำรวจชนิดของไผ่ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไผ่

3. สร้างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างคำถามในแบบสัมภาษณ์จะมีทั้งหมด 4 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของไผ่ ตอนที่ 3 การนำไผ่มาใช้ประโยชน์ทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ตอนที่ 4 การแพร่กระจายพันธุ์ และการขยายพันธุ์ของไผ่ และให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิยะนุช เหลืองงาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์อิสราธิบดี มาชนพันธ์ อาจารย์วิระ อิศโร เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสัมภาษณ์แล้วผู้วิจัยได้ดำเนินการปรับเพิ่มข้อคำถามในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ และทำเป็นแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล

4. นำอุปกรณ์ต่าง ๆ ลงพื้นที่สำรวจเพื่อศึกษาชนิดของไผ่และการนำไผ่มาใช้ประโยชน์ ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในพื้นที่ตามเส้นทางของหมู่บ้าน โดยมีนางมาลัย ศรีคำมี (ปราชญ์ชาวบ้าน) เป็นผู้พาลงพื้นที่สำรวจพร้อมบันทึกข้อมูลและบันทึกภาพโครงสร้างลักษณะภายนอกของไผ่ ได้แก่ ลักษณะนิสัย ลำต้น ใบ ดอก ผล เมล็ด โคนต้น หน่อ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการตรวจสอบชื่อชนิดและเก็บตัวอย่างพืชโดยการอัดแห้งเพื่อนำมาตรวจสอบและวิเคราะห์ลักษณะทางสัณฐานวิทยาาระบุนิคมและจำแนก ระดับสกุลตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์โดยเทียบกับหนังสือเกี่ยวข้องกับไผ่

5. นำแบบสัมภาษณ์ลงพื้นที่โดยการสำรวจและสัมภาษณ์ตามเส้นทางเดินของหมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย โดยการสุ่มตัวอย่างแบบตามสะดวก เป็นการเลือกแบบไม่มีกฎเกณฑ์อาศัยความสะดวกของผู้วิจัยเป็นหลัก กลุ่มตัวอย่างจะเป็นใครก็ได้ที่ให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยในการให้ข้อมูลบางอย่าง (สิน พันธุ์พินิจ, 2554 : 132) และใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล ร้อยละ 25 จากจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 229 ครัวเรือน ผู้วิจัยทำการเดินตามเส้นทางเดินของหมู่บ้านและทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่ให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยในการให้ข้อมูล เรื่อง การใช้ประโยชน์ตาม

พฤษภาคมศักราชพื้นบ้านของไม้ จำนวน 57 ครั้วเรือน จากจำนวนครั้วเรือนคิดเป็น ร้อยละ 25 จากจำนวนครั้วเรือนทั้งหมด 229 ครั้วเรือน ในบ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ โดยมี นางมาลัย ศรีคำมี (ปราชญ์ชาวบ้าน) นำลงพื้นที่สอบสัมภาษณ์เพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้แต่ละชนิด

6. คำนวณหาร้อยละการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ ซึ่งหมายถึงค่าที่แสดงข้อมูลทั้งหมดเทียบให้เป็นฐาน 100 หน่วย (100%)

7. สรุปผลการศึกษาชนิดของไม้พื้นบ้านในท้องถิ่นของหมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และการใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ในท้องถิ่นของ หมู่บ้านท่ามะนาว หมู่ 4 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และอภิปรายผลการศึกษา

8. จัดทำรูปเล่มวิจัยและนำเสนอ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลโดยคณะผู้วิจัยซึ่งใช้แบบสัมภาษณ์จำนวน 57 ชุด โดยการลงพื้นที่ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบตามสะดวก คิดเป็นจำนวน 57 ครั้วเรือน จากจำนวนครั้วเรือนคิดเป็น ร้อยละ 25 จากจำนวนครั้วเรือนทั้งหมด 229 ครั้วเรือน ในบ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลยผู้ศึกษาก็นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ข้อมูลแล้วบรรยายออกมาให้ผู้ที่เกี่ยวข้องศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพไม่เน้นข้อมูลเชิงปริมาณ การเก็บข้อมูลจึงไม่เน้นที่การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนั้น ความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล จึงฝากไว้ที่คุณภาพของผู้วิจัย และการตรวจสอบข้อมูลก่อนการวิเคราะห์ โดยจะต้องตรวจสอบข้อมูลในขณะที่เก็บข้อมูลอยู่ในภาคสนาม

และเมื่อออกจากภาคสนามก็ต้องมีการตรวจสอบอีกครั้งเพื่อพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้นั้นเพียงพอที่จะตอบคำถามวิจัยได้หรือไม่ และข้อมูลที่ได้มีความถูกต้องน่าเชื่อถือเพียงไร การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนิยมใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation Method)

1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล แหล่งที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งบุคคล โดยผู้วิจัยจะเป็นคนเก็บข้อมูลและบอกรายละเอียด ชื่อของไม้จากนั้นจะให้ นางมาลัย ศรีคำมี (ปราชญ์ชาวบ้าน) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยระบุนั้นถูกต้องหรือไม่

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย การตรวจสอบในการวิจัย การสังเกตลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของไม้ จะใช้ผู้วิจัยสังเกต 3 คน โดยจะไม่ใช้ผู้วิจัยคนเดียวในการสังเกต เพื่อทราบเปรียบเทียบข้อมูลว่า ถ้าผู้วิจัยเปลี่ยนไปจะได้ข้อมูลที่เหมือนเดิมหรือไม่

3. การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี การตรวจสอบ จะใช้ข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้าน และข้อมูลจากหนังสืออนุกรมวิธานในการตรวจสอบว่ามีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

4. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่วิเคราะห์แล้วเช่น ใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการใช้เอกสาร มารวมข้อมูล แบ่งแยกเป็นหัวข้อ และสรุปข้อมูลแบบบรรยาย และแผนภูมิ

4. ผลการทดลอง

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ในบ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2565 ถึงเดือนกันยายน 2565 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้แต่ละชนิด ดำเนินการศึกษาโดยการสำรวจ และบันทึกภาพไม้ แต่ละชนิด แล้วนำมาจัดจำแนกซึ่งมีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน และผู้รู้ เพื่อศึกษาลักษณะวิสัยและการใช้ประโยชน์จากไม้โดยผลการศึกษาสามารถจัดจำแนกได้ดังนี้

1. ชนิดของไม้ในพื้นที่บ้านในท้องถิ่นของหมู่บ้านท่ามะนาว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย พบไม้ทั้งหมด 12 ชนิด 4 สกุล คือ

สกุล *Bambusa* ได้แก่ ไม้สีสุก พบร้อยละ 7 ไม้เลื้อย พบร้อยละ 32 ไม้ป่า พบร้อยละ 6 ไม้บงหวานพบร้อยละ 3 ไม้ข้าวหลาม พบร้อยละ 7 และไม้กิมซุง พบร้อยละ 14

สกุล *Dendrocalamus* ได้แก่ ไม้ตง พบร้อยละ 2 ไม้เหี้ยะ พบร้อยละ 1 ไม้ซาง พบร้อยละ 5 ไม้หก พบร้อยละ 8

สกุล *Gigantochloa* ได้แก่ ไม้ไ้ ในพื้นที่ พบร้อยละ 12

สกุล *Thyrsostachys siamensis* ในพื้นที่ ได้แก่ ไม้รวก พบร้อยละ 3

2. การใช้ประโยชน์ ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ในท้องถิ่นของหมู่บ้านท่ามะนาว หมู่ 4 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย พบว่ามี 7 ด้าน ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย ด้านเครื่องนุ่งห่ม ด้านยารักษาโรค ด้านความเชื่อ ด้านหัตถกรรม และด้านเศรษฐกิจ โดยด้านที่ใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ ด้านอาหาร คิดเป็นร้อยละ 35 ด้านหัตถกรรม คิดเป็นร้อยละ 28 ด้านที่อยู่อาศัย คิดเป็นร้อยละ 16 ด้านเศรษฐกิจ คิดเป็นร้อยละ 11 ด้านยารักษาโรคและด้านความเชื่อ คิดเป็นร้อยละ 5 ตามลำดับ ซึ่งการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในแต่ละด้านที่มีการนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด มีลักษณะเด่นของแต่ละชนิดไม้ ดังนี้ ไม้กิมซุงมีการนำใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40 ไม้ข้าวหลาม มีการนำใช้ประโยชน์ด้านที่อยู่อาศัยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36 ไม้ซางมีการนำใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37 ไม้ตง มีการนำใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 56 ไม้เหี้ยะ มีการนำใช้ประโยชน์ด้านหัตถกรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 63 ไม้บงหวาน มีการนำใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 69 ไม้ป่า มีการนำใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 22 ไม้รวก มีการนำใช้ประโยชน์

ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37 ไม้ไ้ มีการนำใช้ประโยชน์ด้านหัตถกรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 48 ไม้เลื้อย มีการนำใช้ประโยชน์ด้านอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 55 ไม้สีสุก มีการนำใช้ประโยชน์ด้านหัตถกรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30 ไม้หก มีการนำใช้ประโยชน์ด้านที่อยู่อาศัยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37

5. อภิปรายผล

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์ของไม้ในบ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 4 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่วันที่ 1 เดือนมิถุนายน 2565 ถึงวันที่ 30 เดือนกันยายน 2565 พบไม้ทั้งหมด 12 ชนิด 4 สกุล ดังต่อไปนี้ สกุล *Bambusa* ได้แก่ ไม้สีสุก (*Bambusa blumeana* Schult.f.) ไม้เลื้อย (*Bambusa nana* Roxb.) ไม้บงหวาน (*Bambusa cf. burmanica*.) ไม้ข้าวหลาม (*Cephalostachyum pergracile* Munro.) ไม้กิมซุง (*Bambusa beecheyana* Munro) และไม้ป่า (*Bambusa arundinacea* Wild.) และยังพบไม้สกุล *Dendrocalamus* ได้แก่ ไม้ตง (*Dendrocalamus asper*.) ไม้เหี้ยะ (*Cephalostachyum virgatum* (Munro) Kurz) ไม้ซาง (*Dendrocalamus strictus* (Roxb.) Nees) ไม้หก (*Dendrocalamus hamiltonii* Nees) และยังพบไม้สกุล *Gigantochloa* ได้แก่ ไม้ไ้ (*Gigantochloa albociliata*.) สกุล *Thyrsostachys siamensis* ได้แก่ ไม้รวก (*Thyrsostachys Siamensis*.) ซึ่งประเทศไทยมีการกระจายพันธุ์ของไม้เป็นจำนวนมากหลากหลายชนิด ซึ่งสอดคล้องกับตัวอย่างการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ในบ้านตาต้อ ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ของวัชรภรณ์ ทิภูเวียง (2558) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และจัดจำแนกหมวดหมู่ของไม้ โดยการสำรวจ และเก็บตัวอย่างไม้โดยการบรรยายลักษณะทางสัณฐานวิทยาของไม้ พร้อมระบุชื่อวิทยาศาสตร์ เพื่อจำแนกชนิดและเพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ของไม้แต่ละชนิด ผลการศึกษาพบไม้ 4 สกุล 7 ชนิด คือ สกุล *Bambusa* ได้แก่ ไม้เลื้อย

(*B.sp.*) ไม้บงหวาน (*B.burmanica*) ไม้หนาม ไม้ป่า (*B.bambos*) และ ไม้สีสุก (*B.blumeana*) สกุล *Dendrocalamus* ได้แก่ ไม้ซาง (*D.membranaceus*) สกุล *Schizostachyum* ได้แก่ ไม้ข้าวหลาม (*S.pergacile*) สกุล *Gigantochloa* ได้แก่ ไม้ไร่ (*G.albociliata*) และสอดคล้องกับตัวอย่างการศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจำแนกหมวดหมู่ของไม้การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้ในบ้านนาอ้อ หมู่ที่ 5 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ของเกียรติศักดิ์ เสนาวงค์และพิชญา สุเพ็ญศิลป์ (2561) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของไม้และศึกษาการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของไม้แต่ละชนิด ดำเนินการศึกษาโดยสำรวจเส้นทางภายในหมู่บ้าน จับตำแหน่ง GPS ของไม้ บันทึกข้อมูล บันทึกภาพไม้แต่ละชนิด แล้วนำมาจัดจำแนกระบุชนิด เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์จากไม้ ผลการศึกษาสามารถจัดจำแนกพบไม้ทั้งหมด 3 สกุล 5 ชนิดคือ สกุล *Bambusa* ได้แก่ ไม้บงหวาน (*Bambusa burmanica* Gamble.) พบร้อยละ 11 และไม้เลื้อย (*Bambusa nana* Roxb.) พบร้อยละ 77 สกุล *Dendrocalamus* ได้แก่ ไม้ตง (*Dendrocalamus asper.*) พบร้อยละ 9 สกุล *Gigantochloa* ได้แก่ ไม้ไร่ล่อ (ไม้ไล่เลอ) (*Gigantochloa nigrociliata* Kurz.) พบร้อยละ 1 และยังพบไม้ไร่ (*Gigantochloa atbocitiata.*) พบร้อยละ 2 โดยมีการใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัย ด้านการทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ด้านพิธีกรรมหรืองานประเพณี การใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านจากไม้ขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น สภาพการดำรงชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อ และการนับถือศาสนาของกลุ่มชนปัจจุบันองค์ความรู้บางอย่างกำลังเลือนหายไปจึงควรส่งเสริมอนุรักษ์องค์ความรู้เพื่อให้อยู่อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับตัวอย่างการศึกษาลักษณะเฉพาะของไม้ธรรมชาติในอำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ของธัญพิสิษฐ์ พวงจิก และพรชัย ทาระโคตร (2561) วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้

เพื่อสำรวจ รวบรวม และศึกษาลักษณะเฉพาะของไม้ธรรมชาติในอำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าไม้ในป่าธรรมชาติมีความหลากหลายทางพันธุกรรมสูงโดยมีพันธุ์ไม้ที่พบจำนวน 90 สายพันธุ์ ซึ่งไม้ในพื้นที่อำเภอไทรโยค ทองผาภูมิ และสังขละบุรี มีความหลากหลายสูงกว่าพื้นที่อำเภอศรีสวัสดิ์ ลักษณะลำต้นไม้ที่พบในเขตอำเภอทองผาภูมิและสังขละบุรีมีขนาดลำต้นใหญ่กว่าพื้นที่อำเภอไทรโยคและศรีสวัสดิ์ อย่างไรก็ตาม ไม้มีขนาดลำต้นเล็กจะมีความแข็งแรงมากกว่า และสามารถเจริญเติบโตได้ดีใกล้เคียงกับในป่าธรรมชาติ เมื่อนำมาปลูกที่สาขาวิชาเทคโนโลยีการเกษตร คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ จังหวัดปทุมธานี นอกจากนี้ สามารถคัดเลือกสายพันธุ์ไม้ที่มีความเหมาะสมสำหรับนำไปเพิ่มมูลค่าในการแปรรูปใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมในการปลูกให้กับเกษตรกรต่อไป จำนวน 10 สายพันธุ์ ได้แก่ ไม้รวก ไม้หางช้าง ไม้คล้ายเลียง ไม้ผากมัน ไม้ซางนวล ไม้มันหมู ไม้บงใหญ่ ไม้ตงหม้อ และไม้ข้าวหลาม

จากการสัมภาษณ์ข้อมูล การใช้ประโยชน์จากไม้ของปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านจำนวน 57 คน ที่ได้จากการสุ่มตัวอย่าง 100% จาก 229 ครัวเรือน ที่อาศัยอยู่ในบ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 4 มีการนำไม้จากบ้านน้ำภูมาใช้ประโยชน์ในการสัมภาษณ์พบว่า มีการนำลำต้นมาใช้ประโยชน์ด้านเครื่องมือเครื่องใช้มากที่สุดคือ ใช้ประโยชน์จากไม้ทั้ง 12 ชนิด โดยการนำลำต้นมาใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ภายในครัวเรือนและการลำต้นมาทำเครื่องมือจักสาน โดยการทำดอก สุ่มไก่ ที่ตากยาสูบ กระเป๋า กระติบข้าว หวดนึ่งข้าว กระดัง ข้อง ที่ดักปลา โคมไฟ เปล เป็นต้น ไม้ที่นิยมนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่ ไม้เลื้อย (*Bambusa nana* Roxb.) ไม้ป่า (*Bambusa arundinacea* Willd.) ไม้รวก (ไม้ตโย) (*Thyrsostachys Siamensis.*) ไม้ข้าวหลาม (ไม้แดง) *Cephalostachyum pergracile* Munro.) ไม้ซาง (*Dendrocalamus strictus* (Roxb.) Nees) ไม้หก (*Dendrocalamus hamiltonii* Nees) และ ไม้ไร่ (*Gigantochloa albociliata.*)

การนำไผ่มาใช้ประโยชน์ทางด้านที่อยู่อาศัยคือ ส่วนมากจะใช้ ลำต้นของไผ่สีสุก (*Bambusa blumeana* Schult.f.) ไผ่ป่า (*Bambusa arundinacea* Wild.) ไผ่ตง (*Dendrocalamus asper.*) ไผ่เหียะ(ไผ่เหียะ, ไม้เหียะ) (*Cephalostachyum virgatum* (Munro) Kurz) ไผ่กิมชุง(ไผ่กิมจุ) (*Bambusa beecheyana* Munro) ไผ่ข้าวหลาม(*Cephalostachyum pergracile* Munro.) และไผ่ซาง (*Dendrocalamus strictus* (Roxb.) Nees) โดยใช้ส่วนของลำต้นทำแคร่ ฝาเรือนบ้าน กระต๊อบไม้ไผ่ รั้ว เสากระท่อม โรงเตี๊ยม เป็นต้น และด้านงานพิธีกรรมหรืองานประเพณี ใช้ส่วนของลำต้นไผ่มาประกอบงานพิธีกรรม เช่น การใช้ไผ่ไร่ (*Gigantochloa albociliata.*) ทำชั้นกระหย่อง และไม้พรมน้ำมัน ส่วนงานประเพณีจะใช้ลำต้นไผ่ มาทำไม้ข้าวจี๋ในงานเทศกาลบุญข้าวจี๋ไผ่ที่นิยมใช้คือไผ่เลี้ยง(*Bambusa nana* Roxb.) ไผ่ตง (*Dendrocalamus asper*) การนำไผ่มาใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารคือ ส่วนมากจะนำหน่อของไผ่เลี้ยง (*Bambusa nana* Roxb.) ไผ่ตง (*Dendrocalamus asper.*) ไผ่ไร่ (*Gigantochloa albociliata.*) ไผ่บงหวาน (*B.burmanica*) ไผ่หก (*Dendrocalamus hamiltonii* Nees) มาต้ม แกง หมก หน่อไม้ดอง หน่อไม้ดอง หน่อไม้ปิ้ง ซึ่งไผ่แต่ละชนิดมีการใช้งานที่แตกต่างกันออกไป สอดคล้องกับตัวอย่างในการศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ของธัญพิสิษฐ์ พวงจิก (2555) ไผ่เป็น พืชอเนกประสงค์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมากมาย ในปัจจุบันเทคโนโลยีสูงขึ้นสามารถพัฒนาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ได้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น การผลิตเสื้อยืดเสื้อผ้าจากไม้ไผ่ นับว่าเป็นอุตสาหกรรมที่เพิ่มมูลค่าให้กับไม้ไผ่และตลาดมีความต้องการสูง สามารถช่วยลดปัญหาโลกร้อนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังใช้ลำต้นไม้ไผ่ผลิตเป็นพลังงานทดแทนได้ในอนาคต เช่น น้ำมันไบโอดีเซล ก๊าซชีวภาพจากลำต้นไม้ไผ่ ใช้ผลิตถ่านกัมมันต์ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมากและชาวประมง ก็ยังจำเป็นต้องใช้ไม้ไผ่ในการเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น หอย ปลา ถึงแม้จะต้องซื้อไม้ไผ่ราคาแพงขึ้นและหายากกว่าเดิม โดยไม้ไผ่ส่วนใหญ่จะมาจากภาคเหนือ

เช่น จังหวัดน่าน และแพร่ แต่สภาพของป่าไผ่ในปัจจุบันเหลือน้อยมาก เนื่องจากการตัดไผ่ในธรรมชาติเกินกำลังการผลิตของป่า ถ้าพวกเขาไม่ช่วยกันปลูกไผ่เพิ่มขึ้นก็จะเกิดปัญหาขาดแคลนไม้ไผ่มากยิ่งขึ้น แต่หากช่วยกันเพิ่มพื้นที่ปลูกไผ่ ตั้งแต่บัดนี้ป่าไผ่ก็จะมากขึ้น สามารถนำไปใช้ประโยชน์ให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกไผ่และผู้เกี่ยวข้องในการแปรรูปไผ่ได้อีกมากมายมหาศาล

ความรู้พื้นบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้ประโยชน์จากไผ่ ยังไม่ได้มีการรวบรวมข้อมูลอีกจำนวนมาก เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากไผ่ในแต่ละหมู่บ้าน มีการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งนับได้ว่าเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้รู้จักการใช้ประโยชน์จากไผ่หลากหลายชนิด แต่ปัจจุบันนี้กลุ่มคนส่วนมากในชุมชนหรือหมู่บ้านไม่ค่อยมีความรู้ในด้านการใช้ประโยชน์มากเท่าไรเนื่องจากปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบสังคมเมืองเข้าสู่ไทยแลนด์ยุค 4.0 ซึ่งทำให้ผู้คนรุ่นหลัง ขาดการเรียนรู้ประสบการณ์และอาจทำให้การถ่ายทอดความรู้ในรุ่นต่าง ๆ เลือนหายไปด้วย หากไม่มีการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวอาจเลือนหายไปจากสังคมปัจจุบันไปในที่สุด จากที่กล่าวมาควรมีการบันทึกและสืบทอดภูมิปัญญาคนรุ่นเก่าไว้เพื่อเป็นแนวทางการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิมไม่ให้เลือนหายไปตามกาลเวลา

ข้อเสนอแนะ

1 การลงพื้นที่ออกสำรวจในแต่ละครั้งควรนำแผงไม้อัดแห้งลงพื้นที่เก็บตัวอย่างไผ่ด้วยเนื่องจากสภาพอากาศมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างของตัวอย่างไผ่

2 เวลาในการออกพื้นที่สำรวจ มีเวลาจำกัด การเก็บภาพตัวอย่างให้ครบทุกส่วน จะต้องใช้เวลาเก็บมากกว่านี้ เพราะไผ่จะมีช่วงเวลาในการเจริญที่ยาวนาน ดังนั้นถ้าจะเก็บภาพตัวอย่างให้ได้ครบต้องใช้เวลาอย่างน้อย 1 ปี

เอกสารอ้างอิง

- เกสร สุนทรเสรี. (2541). ฝั่ไม้มหัศจรรย์. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช. 6-61.
- จรัส เห็นพิทักษ์ (2553). พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของฝั่ใน
บ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 4 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง
จังหวัดเลย. เลย : สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- จำลอง อุทธคำ. (17 มิถุนายน 2565). ผู้ใหญ่บ้าน
บ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 4. สัมภาษณ์.
- ชุดิญา จงมีเสรีจ. 2546. ฝั่: ไม้สารพัดประโยชน์ช่วยลด
โลกร้อน. แหล่งที่มา <https://bit.ly/3BzHy9p>
- ปรัชญา ศรีสง่า. (2554). พฤกษศาสตร์พื้นบ้านชาวอาข่า
หมู่บ้านห้วย หยกป่าโซ่ อำเภอแม่ฟ้าหลวง และ
หมู่บ้านใหม่พัฒนา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย.
วารสาร พฤกษศาสตร์ไทย. สารานุกรมไทย สำหรับ
เยาวชน. (2553). กรุงเทพฯ : ด้านสุทธากพิมพ์.
- สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนกรมทรัพยากรทาง
ทะเลและชายฝั่ง. (2550). ความหลากหลายชีวภาพ
(Biodiversity).
- สิริกุล บรรพพงศ์. (2546), ความหลากหลายทางชีวภาพ
Biological Diversity กรุงเทพฯ : บริษัท อินทิเกรเต็ด
โปรโมชันเทคโนโลยีจำกัด. 5-6.
- สุทัศน์ เดชวิสิทธิ์. (2544). การปลูกฝั่. กรุงเทพฯ :
เกษตรสารน. 11-81.